

Leokadia Stycz-Przebinda*

KARPACKA PAŃSTWOWA UCZELNIA W KROŚNIE

ORCID 0000-0003-4505-2472

Grigorij Krużkow – poezji anglojęzycznej tłumacz nieustrudzony

Przedstawiane teksty autorstwa Grigorija Krużkowa pochodzą z jego książki *Księżyc i dyskobol. O poezji i przekładzie poetyckim* (2012)¹. Z całego jej bogactwa wybrałam do tłumaczenia cykl trzech esejów o naturze przekładu poetyckiego oraz recenzję angielskich tłumaczeń Puszkina Eugenia Oniegina². Już pierwszy z prezentowanych tu esejów, *Przekład a mechanika kwantowa*, daje wyobrażenie o rozpiętości zainteresowań autora, prowadzącego najpierw przez wiele lat badania w obrębie nauk ścisłych (fizyka wysokich energii), by później, po doktoracie z filologii na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku, poświęcić się całkowicie literaturze i przekładowi, zarówno od strony teoretycznej, jak i praktycznej. Warto dodać, że kwantową naturę poezji i jej przekładu dostrzegali wcześniej tacy poeci jak Wystan Hugh Auden

1 Г. Кружков, *Луна и дискобол. О поэзии и поэтическом переводе*, Издательство РГГУ, Москва 2012.

2 Dwa z nich były przeze mnie publikowane w piśmie „Przekładaniec” 35/2017, teraz jednak widać, jak bardzo się uzupełniają, tworząc trzyczęściowy cykl. Czwarty esej dołączyłam głównie ze względu na postać Władimira Nabokowa i jego udział w burzliwej kiedyś dyskusji o metodzie tłumaczenia klasyki, w tym *Eugenia Oniegina*. Twórcy temu poświęciłam wcześniej dwa własne artykuły.

* **Dr Leokadia Stycz-Przebinda**, filolog – slawistka i polonistka. Studia slawistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim, doktorat z językoznawstwa w Instytucie Języka Polskiego PAN. Obecnie adiunkt w Karpackiej Państwowej Uczelni im. Stanisława Pigonia w Krośnie. Zainteresowania badawcze: komparatystyka slawistyczna ze szczególnym uwzględnieniem konceptów lingwo kulturowych języka rosyjskiego oraz literatura z zagadnieniami przekładu – w teorii i w praktyce. Współautorka rodzinnego tłumaczenia Przebindów arcydzieła Michaiła Bułhakowa *Mistrz i Malgorzata* (2016). Opublikowała studium porównawcze *‘Tęsknota’, ‘smutek’, ‘żal’ w dwóch rosyjskich przekładach „Pana Tadeusza”*. Ostatnio pisała o niezbadanych dotąd związkach Mirona Białoszewskiego z Podkarpaciem (*Podkarpaciem urzeczony. Ziemia krośnieńska i jej okolice w zaczarowanym kręgu poezji Białoszewskiego*).

czy Osip Mandelsztam. Podobne niespodzianki czekają nas ciągle podczas lektury Krużkowa i to właśnie czyni ją tak atrakcyjną, zwłaszcza dla filologa z komparatystycznymi ambicjami. W jednym z wywiadów autor mówił:

Jestem przekonany, że wszyscy poeci myślą w podobny sposób, zatem najlepszy komentarz do wierszy jednego poety stanowią wiersze innego. Ujawnia się to w sposób najciekawszy w przypadku poetów piszących w różnych językach. Dzięki wieloletniemu czytaniu angielskiej poezji, wyrobiłem sobie swego rodzaju podwójny odbiór – jednocześnie widzenie jednej literatury przez pryzmat drugiej. Siłą rzeczy, trzeba było stać się komparatystą³.

Swoje tezy w obrębie teorii przekładu Krużkow nie tylko popiera licznymi przykładami tłumaczeń angielskich poetów, ale pokazuje od razu paralele w twórczości autorów rosyjskich. Czytelnik niejednokrotnie jest zaskoczony ich uderzającą trafnością, wiedząc też, że wcale nie byłyby one łatwe do samodzielnego odkrycia. Zestawianie wierszy należących do dwóch odrębnych etapów twórczości Williama Butlera Yeatsa, irlandzkiego noblisty (1923), z odpowiednimi utworami Nikołaja Gumilowa, Anny Achmatowej, Aleksandra Błoka, Osipa Mandelsztama, Borysa Pasternaka pozwala także rzucić nowe światło na przynależność poszczególnych poetów do symbolizmu, akmeizmu, czy też ogólniej – neoromantyzmu. Tę właśnie wykrytą przez siebie ponadnarodową łączność autorów określa badacz mianem *communio poetarum*. Udowadnia on, że poezja w Rosji XX wieku przeszła *de facto* taką samą drogę, jaka stała się udziałem Yeatsa – z uwzględnieniem oczywiście wpływu pierwszej wojny światowej, rewolucji październikowej i ówczesnych zamieszek społecznych. Wczesny Yeats jest rówieśnikiem rosyjskich symbolistów, późny zaś – oberiutów, takich jak Konstanty Waginow czy Aleksander Wwiedieński.

W Roku Szekspirowskim 2016 Krużkow został laureatem Nagrody Sołżenicyna, przyznawanej dorocznie przez moskiewski Dom Emigracji Rosyjskiej, z Natalią Sołżenicynową na czele. Na łamach dziennika „Rossijskaja Gazieta” tak wyjaśniał, co skłoniło go do przełożenia na nowo *Króla Leara*:

Trud podjęty przeze mnie wynika z wyjątkowego, namiętnego wręcz uwielbienia dla tej sztuki [...], która, podobnie jak *Burza*, jest tragedią odejścia, pożegnania. Oba te dramaty mają ze sobą wiele wspólnego. W ich centrum bowiem stoi potężny starzec, król albo czarodziej, który rezygnuje ze swej mocy [...], aby przyjąć przeznaczony mu los zwykłego śmiertelnika. Lew Tołstoj, jak wiadomo, ostro krytykował *Króla Leara* [...], by jednak pod koniec życia prawie dosłownie powtórzyć los tego bohatera⁴.

3 O. Балла-Гертман, *Григорий Кружков. Перевод есть стремление окончательно понять*, URL: <http://textura.club/perevod-est-stremlenie-okonchatelno-ponyat/> (dostęp 1.06.2021). Wszystkie tłumaczenia cytatów moje – L. S-P.

4 Krużkow przetłumaczył na nowo obie te szekspirowskie sztuki. Szerzej, patrz: П. Басинский, *Переводчик Григорий Кружков рассказал об особенностях своей профессии*, URL: <https://>

Ciekawy jest dla nas fakt, że Grigorij Krużkow ma w dorobku poetyckim wiersz o Polsce⁵ z motywem czerwonych maków, jawnie odsyłającym do żołnierskiej pieśni *Czerwone maki na Monte Cassino*. Autor potwierdził to odniesienie w korespondencji ze mną w roku 2016, pisząc o swym wielkim sentymencie do naszej ojczyzny, który podzielało jeszcze w latach siedemdziesiątych wielu ówczesnych przedstawicieli rosyjskiej inteligencji twórczej. Byli oni także często tłumaczami, jak – przede wszystkim – Josif Brodski⁶, a z mniej u nas znanych – Borys Słucki, Dawid Samojułow i Borys Dubin⁷. Ten ostatni przełożył bardzo dużo utworów z literatury francuskiej, hiszpańskiej, latynoamerykańskiej, ale także i polskiej. Był zapalonym tłumaczem Brunona Szulca i Czesława Miłosza, a także, co wyjątkowo ciekawe, Janusza Szubera, poety z Sanoka. Pierwszym impulsem do nauki języka polskiego stało się dla niego pragnienie przełożenia wiersza *Przypowieść* Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, pisanego podczas Powstania Warszawskiego. Przypomniał o tym ostatnio w Rosji Nikita Jelisiejew, dyrektor Państwowej Biblioteki Rosyjskiej im. Sałtykowa-Szczedrina w Petersburgu, znany skądinąd krytyk i tłumacz:

Dla inteligencji rosyjskiej, od lat pięćdziesiątych do siedemdziesiątych, Polska była oknem na świat europejskiej kultury. W Polsce jeszcze socjalistycznej publikowane było to, co nigdy i w żadnej postaci w Związku Radzieckim publikowane być nie mogło. Josif Brodski opanował polski język, by móc czytać Becketa i Ionesco, wydawanych w Warszawie. Całkiem możliwe, że ktoś inny chciał się nauczyć tego języka, aby przeczytać wydaną w bratnim kraju *Lolite*, w dodatku ze wspaniałą przedmową Stanisława Lema. A Borys Dubin nauczył się polskiego, żeby najpierw pojąć, a potem przetłumaczyć wspomniany wiersz Baczyńskiego⁸.

rg.ru/2016/02/29/perevodchik-grigorij-kruzhkov-bez-svoej-krovi-nichego-ne-poluchitsia.html (dostęp 15.04.2021).

- 5 G. Krużkow, *Сон о Польше (1995–1997)*, [w:] Г. Кружков, *Бирнамский лес. Избранные стихи и проза*, Русский Миръ, Москва 2020, s. 53–54. Mówiąc w innym miejscu o tłumaczeniach Pasternaka, sięga Krużkow do szczegółów utworu Leśmiana *Do siostry*. Por. Г. Кружков, *Ностальгия обелисков. Литературные мечтания*, URL: <http://www.vavilon.ru/texts/prim/kruzhkov3-18.html> (dostęp 15.04.2021).
- 6 Krużkow wspomina, jak Brodski spontanicznie śpiewał *Czerwone maki* przy akompaniamencie fortepianu w założonej przy jego wsparciu, wspólnie z Michaiłem Barysznikowem, kawiarni „Russian Samovar” w Nowym Jorku. Por. I. Grudzińska-Gross, *Krucze tradycje*, URL: <https://wydawnictwoproby.pl/krucze-tradycje/> (dostęp 10.05.2021).
- 7 Borys Dubin (1946–2014), socjolog, zajmujący się problemami regionalności, peryferyjności w kulturze. Uważał za swe wielkie szczęście, iż była mu dana możliwość przekładu polskiej literatury XX wieku. Por. URL: <https://godliteratury.ru/articles/2018/09/04/boris-dubin-vysokiy-perevod> (dostęp 1.05.2021). Borys Dubin brał udział w 2012 roku w prezentacji książki Grigorija Krużkowa *Луна и дискбол* w RGGU. Zob. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=A1U8mVI2gik> (dostęp 1.06.2021). Spotkanie to otwierał inny polonofil, Dmitrij Bak, z którym wspólnie recytowaliśmy kiedyś na Patriarszych Prudach *Stepy akermzańskie* – a znał je całe po polsku!
- 8 Центр чтения Российской Национальной Библиотеки, Книжная полка Никиты Елисеева. Выпуск 5. URL: <http://nlr.ru/prof/reader/poleznlink/elektronnye-biblioteki/2-uncategorised/10174-deyatelnost-proekty-kp-eliseeva-vyp-5> (dostęp 12.06.2021). Cieszy fakt, że poezja Baczyńskiego

Ogrom wykonanych przez Krużkova prac tłumaczeniowych, szeroki krąg jego poetyckich upodobań oraz tworzenie równoległe subtelnych komentarzy przekładowych – przywodzi na myśl podobną skalę dokonań na polskim gruncie Stanisława Barańczaka. Nie sposób nie zauważyć, że obaj odznaczają się też niespotykaną wynalazczością językową i niezwykłym poczuciem humoru. Krużkow daje temu wyraz przede wszystkim jako autor literatury dla dzieci oraz tłumacz limeryków, zwłaszcza Edwarda Leara. Napisał też pełen humoru wiersz, utrzymany w poetyce snu, który pokazuje niełatwą sytuację tłumacza Yeatsa. Przedstawił tam siebie jako tego, kto – nie bez lęku – zaczął wysiadywać pozostawione przez orła jaja, aż wykluły mu się z nich małe „jejsiki” (ros. „ейцки”)⁹. Dodajmy, że i w tej żartobliwej formie Krużkow jeszcze raz wskazuje, jak wielkiej potrzeba cierpliwości i determinacji, aby osiągnąć prawdziwą wspólnotę ducha autora i tłumacza. Bo to ona jest warunkiem powołania do życia wartościowych przekładów. Warto podkreślić, że opinię o równorzędnej kulturowo roli tłumacza i autora wyrażają równie dobitnie Olga Tokarczuk i Wiesław Myśliwski. Ten ostatni, na Gdańskich Spotkaniach Tłumaczy Literatury „Odnalezione w tłumaczeniu” w 2017 roku, z udziałem Billa Johnstona, Karola Lesmana, Margot Carlier, Kseni Starosielskiej, powiedział wprost:

Zdawałem sobie sprawę, że jeśli tłumacz „bierze” mój tekst, to ma prawo stworzyć swoją książkę. Uważam, o czym wielokrotnie mówiłem, że tłumacz jest w gruncie rzeczy współtwórcą książki. W Polsce pojęcie tłumaczenia używane jest w wielu kontekstach: o tłumaczu przysięgłym mówimy – tłumacz i o tłumaczu literatury pięknej również mówimy – tłumacz. A autor¹⁰ literatury pięknej (tzn. tej będącej przekładem – przyp. L. S-P) nie jest tłumaczem – jest współtwórcą książki w swoim

jest dziś obecna na stronie Państwowej Biblioteki w Petersburgu. Z właściwą bibliografowi dokładnością Jelisiejew odnotowuje datę powstania wiersza – listopad 1941, jak i fakt, że został on wydany w antologii podziemnej poezji Miłosza. Przytoczone zostają fragmenty utworu w przekładzie Borysa Dubina, który zaczyna się od słów: „Господь улыбнулся – и встала земля звездой, / как зеркало многоликой, как яблоко золотой”, a kończy mospną frazą: „Усталый Бог улыбнулся и вновь погрузился в дрёму, / а тёмному человеку скитаться от грома к грому”. Działalność popularyzatorska Jelisiejewa i rozmach inicjowanych dziś przez niego akcji „Czytajmy Razem” oraz „Bieg Intelektualny: *Biegiem za książką*” – budzą szacunek i podziw.

- ⁹ Г. Кружков, *Сон, записанный на обороте перевода У.Б. Йейтса* [w:] Г. Кружков, *Бумеранг. Третья книга стихов* <http://www.vavilon.ru/texts/prim/kruzkhov1-2.html#4> (dostęp 15.04.2021). Neologizm „ейцки” jest czytelny tylko na gruncie słowiańszczyzny (z uwagi na zbieżność wymowy nazwiska W.B. Yeatsa, w dopełniaczu, z polskim augmentativum słowa „jajka” – ros. яйца). Nasuwa się tutaj pewna analogia do wiersza Nabokova *On Translating „Eugene Onegin”*, gdzie z kolei przekład porównany jest do pieśni kukułczego pisklęcia. Skądinąd wiemy, że autor ten uważał swoje, kontrowersyjne dla wielu, tłumaczenie *Eugeniusza Oniegina* za jedynie możliwe metodologicznie. Więcej o tym: L. Styrz-Przebinda, *Słowiańskość w zachodnim świecie. Nabokov – wieczny tłumacz*, [w:] *Komunikacja międzykulturowa w świetle współczesnej translatoologii*, red. E. Kujawska-Lis, I. A. Ndiaye, t. 1, Katedra Filologii Angielskiej UWM w Olsztynie, Olsztyn 2014, s. 97, 103.
- ¹⁰ Myśliwski nazywa więc tutaj tłumacza literatury pięknej autorem, dzieląc tym samym w pełni opinię Krużkova wyrażoną w jego esej *Stworzyć czy odtworzyć? O nowych przekładach Eugeniusza Oniegina*.

języku. [...] To jest jego święte prawo, żeby on tę książkę stworzył, STWORZYŁ, nie przetłumaczył – stworzył we własnym języku¹¹.

O tym właśnie traktują, poczynając od czasów starożytności, przedstawiane tu eseje Grigorija Krużkova: *Przekład a mechanika kwantowa*, *Przekład i Eros* oraz *Przekład a nieśmiertelność*. Autor nie szczędzi w nich przykładów translatorskiego trudu wielu autorów. Cytuje frazy Katullusa, Safony, Burnsa, Szekspira, Donne’a, Blake’a, Yeatsa, Gravesa, Hugo, aby unaocznić nam, że tylko prawdziwy tłumacz współtwórca stanowi dla wielkiego autora gwarancję nieśmiertelności.

Bibliografia

Balla-Gertman O., *Grigorij Kruzhkov. Perevod yest’ stremleniye okonchatel’no ponyat’*, URL: <http://textura.club/perevod-est-stremlenie-okonchatelno-ponyat/> (dostęp 25.06.2021).

Basinskiy P., *Perevodchik Grigorij Kruzhkov rasskazal ob osobennostyakh svoey professii*, URL: <https://rg.ru/2016/02/29/perevodchik-grigorij-kruzhkov-bez-svoej-krovi-nichego-ne-poluchitsia.html> (dostęp 15.04.2021).

Grudzińska-Gross I, *Kruche tradycje*, URL: <https://wydawnictwoproby.pl/kruche-tradycje/> (dostęp 10.05.2021).

Kruzhkov G., 2012, *Luna i diskobol. O poezii i poeticheskom perevode*, Izdatel’stvo RGGU, Moskva.

Kruzhkov G., 2020, *Сон о Польше (1995–1997)*, [w:] Kruzhkov G., *Birnamskiy les. Izbrannyye stikhi i proza*, Russkiy Mir, Moskva.

Kruzhkov G., *Son, zapisanny na oborothe perevoda U.B. Yeytsa*, [w:] Kruzhkov G., *Bumerang. Tret’ya kniga stikhov*, URL: <http://www.vavilon.ru/texts/prim/kruzhkov1-2.html#4> (dostęp 1.06.2021).

11 Wojewódzka Biblioteka im. Witolda Gombrowicza w Kielcach. Twórczość Wiesława Myśliwskiego w przekładach. Wystawa ze zbiorów Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Witolda Gombrowicza w Kielcach, Instytutu Książki w Krakowie, Biblioteki Narodowej w Warszawie, Biblioteki Śląskiej w Katowicach. URL: http://sbc.wbp.kielce.pl/Content/42860/Tw%C3%B3rczo%C5%9Bc_Wies%C5%82awa_My%C5%9Bliwskiego.pdf (dostęp 15.04.2021). Znamiennie są słowa z listu Myśliwskiego do jego tłumacza Billa Johnstona: „Uzmysłowiłem sobie wówczas, że sztuka przekładu musi sięgać korzeniami ducha języka, jeśli chce być sztuką. Że rodzi się ona nie tylko z umiejętności, lecz i z miłości, jak w ogóle sztuka. [...] Jeśli chodzi o moje książki w Pańskim tłumaczeniu, to powiedziałem Panu kiedyś, a może napisałem, że jest Pan ich współtwórcą w języku amerykańsko-angielskim. Nie tłumaczem – to zbyt banalne, nie wyraża istoty rzeczy – lecz właśnie współtwórcą”. Tamże. Warto dodać, że Bill Johnston, mający wielkie zasługi w popularyzacji polskiej literatury – począwszy od Kochanowskiego, Mickiewicza, Słowackiego – został w 2014 roku laureatem Nagrody Transatlantyk, właśnie za przekład prozy Myśliwskiego. Natomiast w 2019 roku otrzymał National Translation Award za nowe tłumaczenie *Pana Tadeusza*.

Krużkow G. 2017, *Przekład i Eros. Przekład a nieśmiertelność*, „Przekładaniec”. A Journal of Translation Studies, nr 35.

Styrzc-Przebinda L., 2014, *Słowiańskość w zachodnim świecie. Nabokov – wieczny tłumacz*, [w:] *Komunikacja międzykulturowa w świetle współczesnej translatologii*, red. E. Kujawska-Lis, I. A. Ndiaye, t. 1, Katedra Filologii Angielskiej UWM w Olsztynie, Olsztyn.

Tsentr chteniya Rossiyskoy Natsional'noy Biblioteki, knizhnaya polka Nikity Yeliseyeva, Vypusk 5, URL: <http://nlr.ru/prof/reader/poleznlink/elektronnye-biblioteki/2-uncategorised/10174-deyatelnost-proekty-kp-eliseeva-vyp-5> (dostęp 1.06.2021).

Twórczość Wiesława Myśliwskiego w przekładach. Wystawa ze zbiorów Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Witolda Gombrowicza w Kielcach, Instytutu Książki w Krakowie, Biblioteki Narodowej w Warszawie, Biblioteki Śląskiej w Katowicach. URL: http://sbc.wbp.kielce.pl/Content/42860/Tw%C3%B3rczo%C5%9Bc_Wies%C5%82awa_Mysliwskiego.pdf (dostęp 1.06.2021).

STRESZCZENIE

Grigorij Krużkow – poezji anglojęzycznej tłumacz niestrudzony

Twórczość Grigorija Krużkowa jest ze všech miar godna opisu i popularyzacji. To ceniony i nagradzany rosyjski tłumacz poezji anglojęzycznej, teoretyk przekładu, profesor w Katedrze Teorii i Praktyki Przekładu Rosyjskiego Państwowego Uniwersytetu Humanistycznego w Moskwie. Jest m.in. autorem obszernej antologii przekładów 115 angielskich, irlandzkich i amerykańskich poetów oraz wyboru angielskich i irlandzkich wierszy i bajek. W 2015 roku otrzymał tytuł doktora honoris causa Trinity College w Dublinie. Widzi on pracę tłumacza jako twórczość, która rodząc się z miłości i jedności duchowej z autorem oryginału, może zapewnić temu ostatniemu nieśmiertelność w innych językach. Do tego właśnie nawiązują wyraźnie tytuły jego esejów. Co ciekawe, na polskim gruncie analogiczne wnioski formułuje z wielkim przekonaniem Wiesław Myśliwski, podkreślając, że tłumacz musi *stworzyć* (nie *odtworzyć*) dzieło na nowo we własnym języku.

SŁOWA KLUCZOWE

Krużkow jako tłumacz poezji anglojęzycznej, Krużkow jako teoretyk przekładu, związku Krużkowa z Polską, jedność duchowa autora i tłumacza, tłumacz jako współautor.

ABSTRACT

Grigory Kruzhkov – A Tireless Translator of English-Language Poetry

The work of Grigory Kruzhkov is by all means worth describing and popularizing. He is a respected and awarded Russian translator of English-language poetry, translation theorist, professor at the Department of Russian Translation Theory and Practice of the Russian State

University for the Humanities. He is, among others, the author of an extensive anthology of translations of 115 English, Irish and American poets and a selection of English and Irish poems and fairy tales. In 2015, he was awarded an honorary doctorate from Trinity College in Dublin. He sees the translator's work as creativity which – born out of love and spiritual unity with the author of the original – can grant the latter immortality in other languages. This is what the titles of his essays clearly allude to. Interestingly, in Poland, similar conclusions are formulated with great conviction by Wiesław Myśliwski, stressing that the translator must *create* (not *recreate*) the work in his own language.

KEY WORDS

Kruzhkov as a translator of English-language poetry, Kruzhkov as a theoretician of translation, Kruzhkov's ties with Poland, spiritual unity of the author and translator, translator as co-author.